

Optimalizace standardů pro jmenné bibliografické zpracování monografických elektronických publikací v síti knihoven ČR

Optimizing standards for bibliographic description of monographic electronic publications in the Czech libraries network

Mgr. Edita Lichtenbergová, Mgr. Marie Balíková, PhDr. Ludmila Benešová, Mgr. Jarmila Příbylová, PhDr. Jaroslava Svobodová / Národní knihovna ČR (National Library of the Czech republic)

Resumé:

V roce 2015 se stanou součástí katalogizační praxe v ČR nová katalogizační pravidla RDA (Resource Description and Access). Článek informuje o změnách v katalogizační politice, analýzách stávající praxe i jednáních pracovních skupin, které vedly ke stanovení metodiky katalogizace podle RDA. Hlavní důraz je kladen na elektronické publikace, jejichž zpracování je předmětem projektu řešeného Národní knihovnou ČR.

Klíčová slova: RDA, katalogizační pravidla, zpracování fondů, bibliografické formáty, entity, elektronické knihy, minimální záznam pro Souborný katalog ČR

Summary:

The new RDA cataloguing rules (Resource Description and Access) will become the standard cataloguing practice within the Czech Republic in 2015. The article informs about the changes of cataloguing policy as well about the analyses of the existing practice carried out in the working groups, having resulted in determining the methodology under the RDA rules. The main focus is the area of electronic publications whose processing is the topics of the NAKI project being solved by the National Library of the Czech Republic.

Keywords: RDA, cataloguing rules, cataloguing, formats, entities, electronic books, minimal level record for the Union Catalogue of CR

Úvod

Tento článek přináší výsledky úkolů řešených v oblasti bibliografického popisu, a to v rámci projektu NAKI „Správa elektronických publikací v síti knihoven ČR“ (DF 12P01OVV006) v souvislosti s řešením úkolů v oblasti bibliografického popisu, kterými jsou:

- stanovení standardů pro katalogizační politiku v oblasti monografických¹ elektronických (či elektronických verzí tištěných) textových publikací, popis a analýza standardů, jejich porovnání se stávající katalogizační praxí a Funkčními požadavky na bibliografické záznamy (dále FRBR),
- příprava podmínek pro vzájemné sdílení záznamů těchto publikací knihovnami v síti českých knihoven (definice a schválení minimálního záznamu pro SK ČR).

¹ S ohledem na odlišná specifika pokračujících zdrojů se článek zaměřuje na monografické publikace, pokračující zdroje budou předmětem samostatného příspěvku.

Oblast bibliografického popisu navazuje na další úkoly projektu – technické a organizační zajištění doplňování a uchování elektronických publikací a jejich zpřístupnění v souladu s platnou legislativou.

Cílem článku je představit doporučení pro zpracování monografických elektronických publikací v síti knihoven ČR.

1 Stanovení základních standardů pro katalogizační politiku

Průzkum provedený řešiteli projektu v roce 2012 sledoval vývoj pěti základních standardů katalogizace: Anglo-American Cataloguing Rules (Anglo-americká katalogizační pravidla – AACR), Resource Description and Access (dále RDA), BIBFRAME, MARC 21 a UNIMARC. Jako východisko pro analýzu využitelnosti těchto standardů byly použity analýzy entit, atributů a vztahů FRBR (*Analýza stávající katalogizační praxe prostřednictvím konceptuální analýzy*, která byla realizována v roce 2012). V roce 2013 a 2014 byly provedeny další analýzy, jejichž cílem bylo zajistit optimální implementaci standardů pro bibliografické zpracování v síti knihoven ČR.

1.1 Anglo-americká katalogizační pravidla (AACR2R)

Anglo-americká katalogizační pravidla ve verzi revize 2. vydání roku 1988 (AACR2R) jsou tradičními pravidly vzniklými v roce 1989 a postavenými na předcházející verzi určené pro vytváření klasického katalogizačního lístku pro lístkový katalog. Vývoj AACR2R byl v roce 2009 ukončen a nic nenasvědčuje tomu, že by bylo toto rozhodnutí revokováno. Anglo-americká katalogizační pravidla jsou s českou katalogizační politikou spojena od roku 1996, jsou dostatečně známa, v průběhu takřka dvacetileté přítomnosti v české katalogizační politice výrazně ovlivnila podobu katalogů knihoven. Pravidla byla implementována s minimem národních interpretací, umožňovala knihovnám bezproblémové přebírání zahraničních záznamů. V současném stavu jsou však nevhodná pro popis elektronických publikací.

1.2 Resource Description and Access (RDA)

Charakteristika

Pravidla RDA jsou výsledkem několika let prací, na jejichž počátku stál pokus modernizovat pravidla AACR2R a přizpůsobit je novým potřebám vzniklým v důsledku rozvoje nových druhů dokumentů i možností, které poskytuje elektronické prostředí.

Od původního záměru uchovat stávající podobu AACR2R a změnit pouze příslušné partie autoři postupně dospěli k závěru, že pravidla bude třeba změnit od základu. Vyšli tedy ze struktury modelů FRBR a FRAD a té přizpůsobili strukturu vznikajících pravidel, nazvaných RDA (Resource Description and Access, doslovně přeloženo „Popis zdrojů a přístup k nim“).

Změnila se tedy nejenom některá konkrétní pravidla, změnil se celý přístup k popisu dokumentu/zdroje (termín používaný v RDA).

Zatímco pravidla AACR2R vycházela z fyzické podoby dokumentu (čemuž odpovídalo i členění kapitol v první části pravidel), RDA v první řadě odděluje popis charakteristik „díla“ (intelektuální nebo umělecký výtvar) a „vyjádření“ (intelektuální nebo umělecká realizace díla) od popisu charakteristik „provedení“ (fyzická podoba vyjádření díla) a „jednotky“ (exemplář – s ním se ovšem u novodobých dokumentů v praxi nepočítá jako se samostatnou popisnou jednotkou).

Obsah

Pravidla RDA jsou rozčleněna do 10 oddílů. Oddíly 1–4 se zaměřují na popis entit v souladu s FRBR. Popis atributů provedení a jednotky je obsažen v oddíle 1, atributy díla a vyjádření se zabývá oddíl 2. V oddíle 3 jsou uvedeny pokyny pro zápis atributů osob, rodin a korporací. Oddíl 4 má v budoucnu být věnován entitám, souvisejícím zejména s věcným zpracováním – tato část čeká na dopracování a nebyla prozatím publikována.

Oddíly 5–10 se zabývají popisem vztahů mezi entitami.

Oddíl 5 se týká tzv. primárních vztahů (někdy označovaných jako „vertikální“) mezi dílem, vyjádřením, provedením a jednotkou. Jedná se tedy o vztah díla, které je určitým způsobem vyjádřeno, toto vyjádření bylo zveřejněno v určitém provedení, případně pak vydáno/vyrobeno v určitém počtu jednotek.

V oddílech 6 a 7 jsou popsány vztahy mezi entitami oddílů 3 a 4 s dílem/provedením/vyjádřením/jednotkou.

Oddíl 8 je zaměřen na vztahy mezi díly/vyjádřeními/provedeními/jednotkami, které by bylo možno označit za „horizontální“ – tedy vztahy mezi různými díly, různými vyjádřeními atd. (např. pokračování, parafráze, parodie...).

Podobně v oddíle 9 (vztahy mezi osobami, korporacemi a rodinami) a v oddíle 10 (vztahy mezi pojmy, objekty, událostmi a místy) jsou/mají být popisovány vzájemné vztahy mezi entitami oddílů 3 a 4 (stejně jako oddíl 4, ani oddíl 10 nebyl ještě do textu RDA doplněn).

Většina oddílů je dále rozčleněna na několik kapitol. Pro každou kapitolu jsou stanoveny tzv. „core elements“ – základní prvky, které mají zajistit jednoznačnou identifikaci popisované entity/vztahu. Tyto údaje jsou povinné a tvoří základ bibliografického záznamu. Ten by je měl obsahovat buď za všech okolností (název), nebo tehdy, pokud jsou aplikovatelné (tedy pokud ve zdroji taková informace existuje – např. hlavní autor), nebo je-li nutno je zapsat v souvislosti s (ne)uvedením jiných údajů (údaj o distributorovi v případech nezjistitelných údajů o nakladateli).

Možnosti RDA

Důsledná aplikace pravidel RDA by umožňovala tzv. FRBRizované zobrazení, umožňující sdružit do jedné skupiny všechna vyjádření určitého díla (román, film, různé jazykové verze ...) a jejich provedení (např. všechna vydání románu v určitém jazyce od nejstaršího po nejnovější), kdy přednostně uživatel vyhledává určité dílo a po jeho nalezení si může zvolit formu, v jaké si přeje dílo číst/poslouchat/zhlédnout a nakonec případně i konkrétní provedení (vydané v určitém roce, určitým nakladatelem ...). Toto zobrazení je samozřejmě závislé na možnostech použitých formátů a knihovních systémů.

1.3 BIBFRAME

V roce 2011 započala Kongresová knihovna přípravu transformace formátu MARC 21 na formát vhodnější pro použití na webu. Informace o jejím projektu Bibliographic Framework Transition Initiative je dostupná na webu². Zde lze nalézt základní mo-

² <http://www.loc.gov/marc/transition>

del vytvářený v souladu s principy Linked Data³. Na stránkách je uvedena specifikace jednotlivých prvků. Základními prvky modelu jsou (příklad je pouze pracovní):

- tvůrčí dílo – zdroj odrážející konceptuální jádro katalogizovaného zdroje
- instance – zdroj odrážející individuální, hmotné ztělesnění díla
- autorita – zdroj odrážející klíčové autoritní koncepty, jež se projevují definovanými vztahy k dílu a instanci (lidé, místa, témata, organizace...)
- anotace – zdroj, který doplňuje ostatní zdroje BIBFRAME dalšími informacemi (knihovní jednotky, recenze)

Architektura modelu by měla např. umožnit detailnější sdílenou katalogizaci. Stávající záznam bude rozdělen do několika sad dat, odpovídajícím prvkům modelu, která lze pružněji aktualizovat a uvádět do nových kontextů v souladu s potřebami uživatelů. Využitelnost přesáhne omezený okruh knihovních katalogů.

Zavedení BIBFRAME nebude v dohledné době realizovatelné, vedle schváleného standardu bude vyžadovat i změny v knihovních systémech. Formát by měl být testován v roce 2015 Kongresovou knihovnou. Přesto by měly zaváděné standardy již nyní budoucí formát postavený na Linked Data respektovat a zohlednit principy, které budou v rámci katalogizace zdůrazněny. To se projeví jak při definici minimálního záznamu, tak zejména ve stanovení doporučeného záznamu.

1.4 MARC 21

Vzhledem k tomu, že nový formát BIBFRAME nebude pro potřeby projektu v dohledné době využitelný, bude při zavedení pravidel RDA použit formát MARC 21, který je v české katalogizační praxi používán od roku 2004. Stávající české vydání je pro tyto potřeby nedostatečné, proto řešitelé přistoupili k analýze a implementacím dodatků souvisejících s RDA. Zároveň byly provedeny analýzy formátu s ohledem na zápis RDA Core Elements a údaje minimálního záznamu pro Souborný katalog ČR. V roce 2013 byl projednán a Pracovní skupinou pro jmenné zpracování při NK ČR schválen rozsah záznamu na minimální úrovni pro Souborný katalog ČR (SK ČR), v roce 2014 byly přeloženy a k vydání připraveny dodatky MARC 21 i pro doporučenou a úplnou úroveň. Při implementaci byly řešeny disproporce mezi RDA a MARC 21 v souladu s výsledky analýz.

1.5 UNIMARC

Formát UNIMARC je od roku 2004 v české katalogizační politice formátem sekundárním, to znamená, že katalogizační pravidla se zavádějí s využitím primárního formátu MARC 21 a do formátu UNIMARC se zapisují jen data odpovídající datům definovaným v primárním formátu. Při analýze připravenosti formátu UNIMARC na implementaci RDA (prostřednictvím MARC 21) se ukázalo, že formát není pro implementaci aktualizován. Na základě jednání Pracovní skupiny pro jmenné zpracování bylo doporučeno podpořit přechod knihoven s formátem UNIMARC na MARC 21. Formát UNIMARC bude po omezenou dobu využíván jako sekundární, nutné národní dodatky však omezí jeho mezinárodní využití.

³ Obecněji o Linked data viz: MYNARZ, Jidřich a Jan ZEMÁNEK. Úvod k linked data. *Knihovna plus* [online]. 2010, č. 1 [cit. 2014-09-29]. Dostupný z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus101/myrna.htm>. ISSN 1801-5948.

2 Popis e-publikací z pohledu RDA a MARC 21

Jednou z hlavních úloh bibliografického záznamu je umožnit uživateli vybrat požadované provedení ztělesňující vyjádření díla. Předpokladem identifikace a výběru požadovaného provedení díla jsou atributy provedení týkající se označení druhu dokumentu. V bibliografických záznamech vytvořených dle AACR2R se označení druhu dokumentu vyskytuje ve dvou oblastech popisných údajů. **Obecné označení druhu dokumentu** (OODD) se uvádí v bibliografickém záznamu v první oblasti bibliografického popisu (údaje o názvu a odpovědnosti), ve formátu MARC 21 se zapisuje v poli 245\$h. Pro e-publikace se jako OODD používá výraz „elektronický zdroj“. **Specifické označení druhu dokumentu** (SODD) se uvádí v bibliografickém záznamu v páté oblasti bibliografického popisu (údaje fyzického popisu), ve formátu MARC 21 se zapisuje v poli 300\$a. Fyzický popis se v AACR2R původně uváděl pouze u elektronických zdrojů na hmotném nosiči, teprve v Dodatcích 2004 bylo zavedeno volitelné pravidlo 9.5B3 a 9.5C3 pro zápis údajů fyzického popisu u online zdrojů. V RDA je tento údaj povinný. V kódované podobě se údaje fyzického popisu zapisují ve formátu MARC 21 do pole 007.

Koncepce OODD vznikla v sedmdesátých letech minulého století v rámci mezinárodního doporučení ISBD, odkud byla převzata do druhého vydání AACR2R v roce 1988. V bibliografickém formátu MARC 21 bylo OODD původně v souladu s označením pro typ záznamu, které odráželo prvotně fyzickou formu dokumentu – všechny elektronické zdroje byly označovány kódem „m“. V MARC 21 se typ záznamu uvádí na znakové pozici 06 v návěští (LDR), což je pole na začátku každého záznamu poskytující parametry pro zpracování záznamu.

typ záznamu
(MARC 21, LDR/06)

a textový dokument
c hudebnina
d rukopisná hudebnina
e kartografický dokument
f rukopisný kartografický dokument
g projekční médium
g projekční médium
g projekční médium
i nehudební zvukový záznam
j hudební zvukový záznam
k dvojrozměrná neprojekční grafika
m počítačový soubor/elektronický zdroj
p smíšený dokument
r trojrozměrný předmět, přírodní objekt
t rukopisný textový dokument

obecné označení druhu dokumentu
(MARC 21, pole 245\$h)

hudebnina
rukopis
kartografický dokument
rukopis
grafika
film
videozáznam
zvukový záznam
zvukový záznam
grafika
elektronický zdroj
smíšený dokument
objekt
rukopis
mikrodokument

Protože ale většina elektronických zdrojů po obsahové stránce náleží do jiné kategorie dokumentů, došlo v roce 1997 k tzv. „integraci formátů“⁴. Byla přijata nová definice kódu pro „Typ záznamu“ umožňující kódovat elektronické zdroje nikoli podle fyzické formy, ale podle významného aspektu jejich obsahu. V současné době se hodnota „m“

⁴ Draft Interim Guidelines for Cataloging Electronic Resources

v LDR/06 používá pouze v případě elektronických zdrojů⁵, které primárně obsahují 1) počítačový software, tj. programy, hry, fonty; 2) číselná data; 3) počítačově orientovaná multimédia; 4) systémy online nebo síťové služby.

Základním nedostatkem obecného označení druhu dokumentu (OODD) v AACR2R je nejednoznačnost používaných termínů – při členění dokumentů se mísí hlediska fyzické formy, obsahu, ale i způsobu zápisu (např. rukopis). Studie FRBR a stanovení funkčních požadavků na bibliografické záznamy posunula koncepci OODD, do jiné roviny – bibliografický záznam musí obsahovat atributy provedení, které umožňují uživateli jednoznačně identifikovat a vybrat dokument z hlediska jeho obsahu na jedné straně a jeho fyzické podoby na straně druhé. Vedle toho použití nových atributů provedení umožní uživateli vybrat i dokument hybridního charakteru, kdy dokument může současně náležet k několika třídám dokumentů či k několika formám nosiče. Vliv FRBR na RDA se projevuje v nové kategorizaci dokumentů, v níž je OODD zcela nahrazeno třemi novými atributy, jimiž jsou: **typ obsahu**, **typ média** a **typ nosiče**. V záznamech vytvořených podle nových pravidel RDA se údaj OODD již nepoužívá (v MARC 21 podpole 245\$h nahrazují tři nová pole: 336, 337 a 338).

2.1 Typ obsahu

Typ obsahu (RDA 6.9) je kategorizace odrážející základní formu komunikace, v níž je obsah vyjádřen, a lidský smysl, jehož prostřednictvím má být vnímán. Typ obsahu vyjádřený obrazem též zohledňuje prostorové dimenze a přítomnost nebo absenci pohybu vnímaného obsahu. V MARC 21 je pro tento atribut zavedeno nové pole 336, které se používá ve spojení s návěštím, znakovou pozicí 06 (**Typ záznamu**).

V podpoli 336\$a se zapisuje slovní vyjádření typu obsahu, které se přebírá z řízeného slovníku spravovaného Kongresovou knihovnou⁶. V rámci národního použití se termíny překládají do příslušného národního jazyka. V české katalogizační praxi se budou používat následující termíny: *kartografický datový soubor*, *kartografický obraz*, *kartografický pohyblivý obraz*, *kartografický taktilní obraz*, *kartografická taktilní trojrozměrná forma*, *kartografická trojrozměrná forma*, *počítačový datový soubor*, *počítačový program*, *zápis pohybu*, *zápis hudby*, *hraná hudba*, *zvuky*, *mluvené slovo*, *statický obraz*, *taktilní obraz*, *taktilní zápis hudby*, *taktilní zápis pohybu*, *taktilní text*, *taktilní trojrozměrná forma*, *text*, *trojrozměrná forma*, *trojrozměrný pohyblivý obraz*, *dvojrozměrný pohyblivý obraz*, *jiný*, *nespecifikován*.

Každému termínu z pole 336\$a odpovídá kód v podpoli 336\$b, který se přebírá z kódovníku RDA spravovaného Kongresovou knihovnou. V podpoli 336\$2 se uvádí kód MARC identifikující zdroj použitého termínu nebo kódu (v případě výše uvedeného řízeného slovníku a kódovníku RDA je zdroj identifikován kódem **rdacontent**).

Zápis pole pro elektronicky publikované textové monografie:

\$atext\$btxt\$2rdacontent

Pokud je kromě textu v e-publikaci významně zastoupena jiná forma komunikace, např. obsah vyjádřený formou obrazu, v záznamu se do opakovatelného pole 336 uvede další typ obsahu:

336 \$astatický obraz\$bsti\$2rdacontent

⁵ Guidelines for Coding Electronic Resources in Leader/06

⁶ Term and Code List for RDA Content Types

2.2 Typ média

Typ média (RDA 3.2) je kategorizace odrážející obecný typ zařízení, které je potřebné pro zprostředkování (zobrazení, přehrání, spuštění atd.) obsahu zdroje. V MARC 21 je pro tento atribut zavedeno nové pole 337, které se používá jako alternativa nebo jako doplněk ke kódu pro Typ média v poli 007/00 (**Kategorie dokumentu**).

V podpoli 337\$a se zapisuje slovní vyjádření typu média přebírané z řízeného slovníku (stejně jako u atributu typ obsahu slovník spravuje Kongresová knihovna)⁷, v rámci národního použití se termíny překládají do příslušného národního jazyka. Každému termínu z pole 337\$a odpovídá kód v podpoli 337\$b přebíraný z kódovníku RDA a v podpoli 337\$2 se uvádí kód MARC identifikující zdroj použitého termínu nebo kódu.

Tab. 1 Termíny a kódy specifikující typ média

RDA termín pro média		MARC kódy 337\$b	MARC kódy pro média 007/00
termín anglicky	termín česky (337\$a)		
audio	audio	s	s – zvukový záznam
computer	počítač	c	c – elektronický zdroj
microform	mikroforma	h	h – mikrodokument
microscopic	mikroskop	p	
projected	projekce	g	g – projekční grafika m – film
stereographic	stereograf	e	
unmediated	bez média	n	t – text k – neprojekční grafika
video	video	v	v – videozáznam
other	jiný	x	z – nespecifikován
unspecified	nespecifikován	z	z – nespecifikován

Příklad zápisu pole 337 pro e-publikace: \$apočítač\$bc\$2rdamedia

2.3 Typ nosiče

Typ nosiče (RDA 3.3) je kategorizace odrážející formát paměťového média a jeho nosiče v kombinaci s typem zařízení, které je potřebné pro zprostředkování (zobrazení, přehrání, spuštění atd.) obsahu zdroje. V MARC 21 je pro tento atribut zavedeno nové pole 338, které se používá jako alternativa nebo jako doplněk ke kódu pro Typ nosiče v poli 007/01 (**Specifické označení dokumentu**).

V podpoli 338\$a se zapisuje slovní vyjádření typu nosiče přebírané z řízeného slovníku Kongresové knihovny⁸, každému termínu z pole 338\$a odpovídá kód v podpoli

⁷ Term and Code List for RDA Media Types

⁸ Term and Code List for RDA Carrier Types

338\$b přebíraný z kódovníku RDA a v podpoli 338\$2 se uvádí kód MARC identifikující zdroj použitého termínu nebo kódu. Řízený slovník a kódovník spravovaný Kongresovou knihovnou specifikuje nosiče vždy pro určitý typ média (audio, počítač, mikroforma, mikroskop, projekce atd.).

Tab. 2 Termíny a kódy specifikující typ nosiče (médiem je počítač)

RDA termín pro nosič		MARC kódy 338\$b	MARC kódy pro nosič 007/01
termín anglicky	termín česky (338\$a)		
computer card	počítačová karta	ck	k – 007/01 (el. zdroj)
computer chip cartridge	počítačová čipová kartridž	cb	b – 007/01 (el. zdroj)
computer disc	počítačový disk	cd	d – 007/01 (el. zdroj)
computer disc cartridge	počítačová disková kartridž	ce	e – 007/01 (el. zdroj)
computer tape cartridge	počítačová pásková kartridž	ca	a – 007/01 (el. zdroj)
computer tape cassette	počítačová pásková kazeta	cf	f – 007/01 (el. zdroj)
computer tape reel	počítačová pásková cívka	ch	h – 007/01 (el. zdroj)
online resource	online zdroj	cr	r – 007/01 (el. zdroj)
other	jiný	cz	z – 007/01 (el. zdroj)

Příklad zápisu pole 338 pro e-publikace: \$aonline zdroj\$bcr\$2rdacarrier

3 Příprava podmínek pro sdílení záznamů

Vedle výběru standardů je dalším úkolem taková implementace, aby byla zachována návaznost mechanismu sdílení záznamů. Tato návaznost je v současné době zajištěna definicí různých úrovní zpracování, což umožňuje výměnu záznamů mezi knihovnami různé velikosti a typu. Výměna probíhá přímo (přímé přebírání záznamů mezi dvěma knihovnami) či prostřednictvím Souborného katalogu ČR či Jednotné informační brány atd. Sdílení záznamů předpokládá vysokou míru standardizace, stanovení úrovní se děje na základě konsensu, schvalují je pracovní skupiny pro zpracování jednotlivých druhů dokumentů. Cílem pracovního týmu v rámci NAKI byla příprava podkladů pro rozhodování, definice a návrh klíčového **minimálního záznamu**. Minimální záznam pokrývá i stávající dvě nižší úrovně záznamů – *záznam nakladatelský* a *záznam subminimální*, jejich implementace je tedy zajištěna. V souvislosti s analýzou standardů také byla stanovena nová, doporučená úroveň zpracování, která reflektuje potřeby FRBR a sémantického webu.

Důležitou úlohu hraje Souborný katalog ČR, který je nástrojem sdílení záznamů a ke sdílení nabízí – na základě porovnávání úplnosti a kontroly záznamů – kvalitní a úplné záznamy.

Sdílení záznamů probíhá na národní i mezinárodní úrovni. Pro usnadnění mezinárodní výměny záznamů je důležité sledovat implementaci RDA a dalších standardů v jiných zemích, zejména tam, kde pravidla RDA připouštějí variantní zápis údajů.

V roce 2013 byla ustavena Pracovní skupina pro implementaci RDA v České republice, která připravila návrh harmonogramu přechodu na RDA a následně připraví základní materiály pro implementaci. Tyto materiály musí projít schvalovacím řízením Pracovní skupiny pro jmenné zpracování, aby se staly závazným doporučením pro českou katalogizační praxi. Na jednání této skupiny v listopadu 2013 byl projednán a schválen minimální záznam navržený v rámci tohoto projektu.

Výsledkem jednání skupiny je i harmonogram přechodu na RDA, který respektuje harmonogram projektu NAKI. Pro činnost v rámci projektu je důležité i doporučení neopravovat záznamy vzniklé podle AACR2R před přechodem na RDA; pro případné testování před zavedením RDA se využijí záznamy v AACR2R. Výjimkou do budoucna jsou jen neukončené pokračující zdroje a vícesvazkové monografie, kde přepis do nich znamená úpravu, tj. i úpravu polí tak, aby odpovídala RDA (např. pole 260 na 264).

Charakteristika nejvýznamnějších změn popisu v minimálním záznamu

Analýzou RDA a porovnáním s AACR2R byl zformulován souhrn nejdůležitějších změn v bibliografickém popisu, které se odrazily již v požadavcích na minimální záznam:

1. základní změny na úrovni provedení:

- podle RDA je pramenem pro zápis bibliografických údajů celý zdroj, nikoli jen předepsané části zdroje, jak tomu bylo v AACR2R, i když primárním zdrojem zůstává titulní stránka apod.,
- bibliografické údaje se přepisují do záznamu přesně tak, jak se vyskytují na zdroji, tj. nepoužívá se zkracování slov, výpustky, nahrazování slovních vyjádření číslicemi, opravy nepřesností a chyb tisku; případné vysvětlivky či správné znění údajů se uvádí formou poznámky a dalšího selekčního údaje,
- obecné označení druhu dokumentu (OODD, v MARC 21 pole 245\$h) je nahrazeno modernějšími, podrobnějšími údaji o typu obsahu, média a nosiče (v MARC 21 nová pole 336, 337 a 338),
- změna pojetí a rozšíření zápisu nakladatelských údajů (v MARC 21 přechod z pole 260 na 264), jsou více rozlišovány jednotlivé funkce při tvorbě a zveřejnění díla na úrovni provedení.

2. základní změny na úrovni díla či vyjádření:

- zápis vztahů mezi entitami na úrovni provedené dílo a provedené vyjádření je povinným údajem, to představuje značné rozšíření použití autorizovaných selekčních údajů typu autor-název a unifikovaný název,
- změny v tvorbě autorizované formy jména, ať již osobního jména, tak korporace,
- změny v tvorbě autorizovaných údajů typu autor-název a unifikovaný název,
- uvádění všech autorů díla a vyjádření uvedených na předepsaném zdroji popisu (titulní stránce), tj. velmi významné rozšíření počtu popisných i selekčních údajů.

4 Minimální záznam RDA/MARC 21 pro textové monografické zdroje

Návrh minimálního záznamu vycházel z provedené analýzy povinných údajů (core elements) stanovených v RDA ve vztahu k zápisu v MARC 21. S ohledem na budoucí vývoj byla stanovena – především pro větší knihovny – také doporučená úroveň záznamu, což je vlastně minimální záznam rozšířený o další významné atributy děl, vyjádření a provedení.

Schválená minimální úroveň záznamu

Indikátory u polí jsou vyznačeny pouze, pokud znamenají rozdíl v typu zapisovaných údajů:

p – údaj je povinný vždy

a – údaj je povinný, pokud je aplikovatelný (tj. údaj je v předepsaném prameni popisu, lze ho zjistit apod.; podrobnosti viz příslušná pravidla RDA)

Tab. 3 Přehled polí minimálního záznamu

Pole	Podpole	Název	p/a
LDR		Návěští	p
001		Identifikační číslo	p
003		Identifikátor kontrolního čísla	p
005		Datum posledního zpracování	p
008		Údaje pevné délky	p
		00-05 datum uložení do souboru (RRMMDD)	p
		06 typ data/publikační status (kód)	p
		07-10 datum 1	p
		15-17 místo vydání, produkce nebo realizace (kód země)	p
		35-37 jazyk popisné jednotky	p
		38 modifikace záznamu	p
020		Mezinárodní standardní číslo knihy (ISBN)	a
	\$a	ISBN	a
	\$q	vysvětlivka	a
	\$z	zrušené/chybné ISBN	a
040		Zdroj katalogizace (neopakovatelné pole)	p
	\$a	agentura zajišťující původní katalogizaci	p
	\$b	jazyk katalogizace	p
	\$c	agentura převádějící záznam do strojem čitelné podoby	a
	\$d	agentura, která záznam modifikovala (opakovatelné)	a
	\$e	použitá pravidla popisu	p
041		Kód jazyka (vždy v případě opakovaných výskytů \$a u vícejazyčných publikací)	a
	\$a	kód jazyka textu	a
044		Kód země vydání (vždy v případě opakovaných výskytů \$a, např. u koedic)	a
	\$a	kód země vydání	a
072 *		Kód předmětové kategorie	p*
	\$a	klasifikační znak jako součást skupiny Konspektu	p
	\$x	slovní označení skupiny Konspektu	p
	\$2	kód zdroje – Konspekt	p
080 *		Mezinárodní desetinné třídění (MDT)	p*
	\$a	klasifikační znak MDT	p
	\$2	vydání	p
100		Hlavní záhlaví – osobní jméno	a
	\$a	osobní jméno	a
	\$b	římské číslice	a
	\$c	doplňky ke jménu jiné než data	a
	\$d	data související se jménem	a
	\$q	rozpis iniciál rodného/křestního jména	a
	\$7	číslo autority	a

110		Hlavní záhlaví – jméno korporace	a
	\$a	jméno korporace nebo jurisdikce jako vstupní prvek	a
	\$b	podřízená složka	a
	\$c	místo konání akce	a
	\$d	datum konání akce nebo podpisu smlouvy	a
	\$g	další různé informace	a
	\$n	číslo části/sekce/akce	a
	\$7	číslo autority	a
111		Hlavní záhlaví – jméno akce	a
	\$a	jméno akce nebo jurisdikce jako vstupní prvek	a
	\$c	místo konání akce	a
	\$d	datum konání akce	a
	\$e	podřízená složka	a
	\$g	další různé informace	a
	\$n	číslo části/sekce/akce	a
	\$q	jméno akce následující ve vstupním prvku za jménem jurisdikce	a
	\$7	číslo autority	a
245		Údaje o názvu	p
	\$a	název	p
	\$b	další údaje o názvu	a
	\$c	údaj o odpovědnosti atd.	a
	\$n	číslo označení části/sekce díla	a
	\$p	název části/sekce díla	a
250		Údaje o vydání	a
	\$a	označení vydání	a
264_1 **		Nakladatel	p
	\$a	místo vydání	p
	\$b	jméno nakladatele	p
	\$c	datum vydání	p
264_2 **		Distributor	a
	\$a	místo distribuce	a
	\$b	jméno distributora	a
	\$c	datum distribuce	a
264_3 **		Výrobce	a
	\$a	místo výroby	a
	\$b	jméno výrobce	a
	\$c	datum výroby	a
264_4 **		Autorská práva	a
	\$c	datum copyrightu	a
300		Fyzický popis	p
	\$a	rozsah	p
336		Typ obsahu	p
	\$a	slovní označení typu obsahu	p
	\$b	kód typu obsahu	p
	\$2	zdroj	p
338		Typ nosiče	p
	\$a	slovní označení typu nosiče	p
	\$b	kód typu nosiče	p
	\$2	zdroj	p

490		Údaje o edici (neselekční)	a
	\$a	údaj o edici	a
	\$v	označení svazku/pořadí	a
5XX		Poznámky (povinné pouze v případech jednoznačně vymezených v RDA)	a
	\$a	poznámka	a
655 ***		Žánr/Forma	p
	\$a	žánr/forma či základní termín	p
	\$2	zdroj záhlaví nebo termínu	a
700		Vedlejší záhlaví – osobní jméno	a
	\$a	osobní jméno	a
	\$b	římské číslice	a
	\$c	doplňky ke jménu jiné než data	a
	\$d	data související se jménem	a
	\$q	rozpis iniciál rodného/křestního jména	a
	\$7	číslo autority	a
710		Vedlejší záhlaví – jméno korporace	a
	\$a	jméno korporace nebo jurisdikce jako vstupní prvek	a
	\$b	podřízená složka	a
	\$c	místo konání akce	a
	\$d	datum konání akce nebo podpisu smlouvy	a
	\$g	další různé informace	a
	\$n	číslo částí/sekce/akce	a
	\$7	číslo autority	a
711		Vedlejší záhlaví – jméno akce	a
	\$a	jméno akce jako vstupní prvek	a
	\$c	místo konání akce	a
	\$d	datum konání akce	a
	\$e	podřízená složka	a
	\$g	další různé informace	a
	\$n	číslo částí/sekce/akce	a
	\$q	jméno akce následující ve vstupním prvku za jménem jurisdikce	a
	\$7	číslo autority	a
910		Údaje pro souborný katalog	a
	\$a	sigla vlastníka	a
	\$r / \$s	\$r – roky odběru nebo \$s – svazky	a

* Pro pole 072 a 080: fakultativní údaje: záznam splňuje rozsah minimálního záznamu, obsahuje-li buď znak MDT, nebo údaj skupiny Konspektu.

** Pro pole 264: hodnota druhého indikátoru určuje typ uváděných údajů: 1 – Nakladatel, 2 – Distributor, 3 – Výrobce, 4 – Autorská práva (pouze datum). POVINNÉ JE VŽDY POLE 264 S DRUHÝM INDIKÁTOREM 1, a to i v případě, že údaje nelze převzít z knihy, ale musíme je dohledat či logicky odvodit alespoň místo a datum vydání. Pouze pokud pro pole 264_1 nelze zjistit ani tyto základní údaje, bude nutno použít další výskyty s příslušnými indikátory. Tato situace ale není příliš pravděpodobná, protože neznámé místo a rok vydání obvykle lze odvodit buď z údajů o distribuci, nebo z údajů o tisku.

*** Pole 655 má buď druhý indikátor s hodnotou 7 a v podpoli \$2 vyplněný zdroj termínu (podrobnosti viz manuál MARC 21), nebo má druhý indikátor s hodnotou 4 a neobsahuje podpole \$2.

Schválená doporučená úroveň záznamu

Vzhledem k výhledovému obohacení minimálního záznamu o zápis děl a vyjádření podle pravidel RDA, což dosavadní podoba formátu plně neumožňuje, zavádí se vedle minimálního záznamu ještě tzv. „doporučená úroveň záznamu“, tj. minimální záznam obohacený o další atributy díla či vyjádření, tj. o pole 130, 240 a 730 pro unifikovaný název a o podpole názvových údajů v polích 700, 710 a 711, a o další atributy provedení, tj. o pole 337 pro typ média a pole 8XX pro vedlejší záhlaví pro edice.

Uvedená pole umožní po doplnění formátu MARC 21 nebo zavedení nového formátu generovat alespoň částečné údaje o díle a vyjádření:

130 Unifikovaný název (pro anonymní dílo)

podpole \$a \$f \$k \$l \$n \$p \$0

240 Unifikovaný název (pro dílo s autorem v poli 100)

podpole \$a \$f \$k \$l \$n \$p \$0

730 Unifikovaný název (pro další dílo v dokumentu – anonymní)

podpole \$a \$f \$k \$l \$n \$p \$0

700, 710, 711 Jméno osoby/korporace/konference

přidání podpolí pro zápis unifikovaného názvu v rámci záhlaví typu Autor/Název:

podpole \$t \$f \$k \$l \$n \$p \$0

Závěr

Představená doporučení jsou určena nejen pro zpracování monografických elektronických textových publikací, týkají se nejen popisu e-knih, digitalizovaných knih či elektronických předloh knih, ale i klasických tištěných knih. Zároveň představují základ pro zpracování všech dalších druhů dokumentů.

Z hlediska katalogů je podstatné nejen řešení inovace, ale i to, že je doporučení koncipováno tak, aby při implementaci nezbytných nových prvků toto doporučení bylo v maximální možné míře kompatibilní se stávajícími prvky záznamu a umožňovalo využívání starší i nové vrstvy elektronického katalogu.

Seznam použitých zdrojů:

Anglo-americká katalogizační pravidla: druhé vydání, revize 1988. 1. české vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 1994–2006. 1 sv. (na volných l.). ISBN 80-7050-187-1.

BIBFRAME – Bibliographic Framework Initiative [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/bibframe/>.

Cataloging Electronic Resources: OCLC-MARC Coding Guidelines [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.oclc.org/support/services/worldcat/documentation/cataloging/electronicresources.en.html?urlm=19365>.

Draft Interim Guidelines for Cataloging Electronic Resources [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: http://www.loc.gov/catdir/cpso/dcmb19_4.html.

Functional Requirements for Authority Data. München: Saur, 2009. ISBN 978-3-598-24282-3.

Funkční požadavky na bibliografické záznamy: závěrečná zpráva. 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 2002. 117 s. ISBN 80-7050-400-5.

Guidelines for Coding Electronic Resources in Leader/06 [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/marc/ldr06guide.html>.

ISBD: International Standard Bibliographic Description, consolidated edition. Berlin: De Gruyter Saur, c2011. 284 s. ISBN 978-3-11-026379-4.

Library of Congress. Cataloging services. [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/aba/>.

MARC 21. Bibliografický formát. Praha: Národní knihovna České republiky, 2003– . 2 sv. (na volných l.). ISBN 80-7050-427-7.

OCLC: Online Computer Library Center. [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.oclc.org/support/home.en.html>.

RDA: Resource Description and Access. [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://access.rdatoolkit.org/>.

RDA in MARC [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/marc/RDAinMARC.html>.

Term and Code List for RDA Content Types [online]. April 5, 2011 [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/standards/valuelist/rdacontent.html>.

Term and Code List for RDA Media Types [online]. April 5, 2011 [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/standards/valuelist/rdacarrier.html>.

Term and Code List for RDA Carrier Types [online]. March 9, 2012 [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/standards/valuelist/rdamedia.html>.

Terminologická databáze české knihovní vědy [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=ktl.

UNIMARC manuál: bibliografický formát. 1. české vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 1996–1999. 1 sv. (na volných listech). ISBN 80-7050-252-5.

VIAF: virtual international authority file [online]. [cit. 2014-08-08]. Dostupné z: <http://viaf.org>.